

DIALECTENQUÊTES

door Huub Franssen

Met het volgende overzicht hoop ik de vele liefhebbers van ons dialect en vooral de sectie Dialect een plezier te doen en zo nodig een hulpmiddel te geven bij verder onderzoek.

De laatste tijd is er nogal wat verschenen aan boeken die over het Limburgs handelen. Maar eerst wil ik een overzicht geven van de enquêtes die aan dialect gewijd zijn.

Eerst was er de activiteit van Georg Wenker, Düsseldorfer, in het Rijnland, die woorden verzamelde via vragenlijsten vooral bij onderwijzers, en een boekje schreef over "Das rheinische Platt" in 1877, in 1993 herdrukt. Hij maakte er een kaart bij met taalgrenzen en een indeling. In 1908 schreef Jacob Ramisch met o.a. het materiaal van Wenker de "*Studien zur niederrheinischen Dialektgeographie*" met een kaart waarop de isoglossen of taalgrenzen tot aan de Duits-Nederlandse grens werden getekend (de isoglossen van Ramisch).

In ons land begon ook in die tijd de belangstelling voor en de bestudering van de dialecten en werden de eerste enquêtes gehouden.

I De eerste enquête ging uit van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap georganiseerd door de taalkundige Kern. Dat was in 1979. Er deden maar enkele Limburgse plaatsen mee. In ieder geval niet Simpelveld en Bocholtz.

II De enquête Willems. Pieter Willems, geboren in Maastricht, hoogleraar in Leuven, verzond in 1885 en 1886 237 vragenlijsten, vroeg naar 990 substantieven en 313 werkwoorden, totaal 15554 vragen. Voor Simpelveld antwoordde op 2 april 1886 Johan Cornelis Hubert van Wersch, van beroep organist, geboren in 1860. Hij stuurde 48 bladen in, dat zijn 118 a-viertjes. Willems gaf ook qualificaties aan de teruggekeregen antwoorden, Van Wersch werd beloond met: allerbest, die qualificatie komt drie keer voor,

naast excellent en zeer goed; we vinden ook slecht en onbeduidend.

Dat de enquête uit Vlaanderen kwam, moet moeilijkheden hebben veroorzaakt, omdat sommige woorden niet begrepen werden; Van Wersch liet waarschijnlijk daarom sommige vragen onbeantwoord. Een interessante vraag met antwoord vinden we op copie nr. 90, blad 45. Willems vraagt te vertalen: dat bed slaapt goed (in dat bed slaapt men goed), die inkt schrijft goed, die zaal zingt licht (in die zaal zingt men gemakkelijk), die huizen wonen vol. Van Wersch vertaalt de gegeven zinnen letterlijk, en niet zoals wij die nu zouden vertalen, namelijk: dat bed slaapt zich goed, die inkt schrijft zich goed, die zaal zingt zich gemakkelijk. Hij gebruikt dus niet "zich". Of komt het niet in hem op?

III In 1895 komt het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap met een nieuwe lijst vragen, nu opgesteld door de taalkundige Te Winkel. Bocholtz is aan de beurt, de onderwijzer Frans J.H. Meijers stuurt de antwoorden in: vier A-viertjes. Hij gaat bij-zondere tekens gebruiken voor ch, sj en g: voor sch in schön gebruikt hij de lange s, voor de ich-laut Ç, voor de ach-laut de ch. De ich-laut ligt voor in de mond, de ach-laut ligt achter in de mond, de ich-laut wordt in Kerkrade en Vaals sj, in Bocholtz dus niet; de ach-laut wordt in Kerkrade en Vaals een r-achtige klank: zage, verdrage; zie het Kerkraadse woordenboek.

IV De S.G.V.-enquête van 1914, voor Simpelveld ingevuld door het hoofd van de school L.P.J.H. Jongen. Hij levert 51 pagina's.

De Limburgse antwoorden van deze enquête zijn in 2006 volledig verschenen op een cd bij

verzonden 7 nov. 85
 teruggekomen 2 apr. 86

Dialect

(58 Pladen)

van

Simpelveld

Die

bewerkt door

Deeldeel XII
 Voorbereidend artikel VII
 en
 Keulsech

(Naam en Voornamen) Johann Cornel. Hubert. van Wersch.

(Beroep)

Organist

geboren te Simpelveld den 26 april 1860.

Dit dialect wordt nog gesproken in de volgende
 gemeenten en gebieden: Simpelveld; Holsterg, Holst, Brouden
 hangen,

Men gelieve over te schrijven het enkelvoud voorafgegaan door het lid *en*, het meervoud met *ten*, *veel*, enz.; het verkleiningswoord of deminutief voorafgegaan door *het*. Wanneer verscheidene uitgangen van meervoud of verkleining bij hetzelfde woord in gebruik zijn, teekene men ze aan. Men lette vooral op klankverandering of klankverkorting.

	En akker	Lin akkers	Het akker
akker	inne akker	völ akker	het äckerche
bakker	inne bækker	völ bækker	het bäckersche
anker	inne anker	heen ankerre	het änkherche
pachter	inne pächter	heen pächter	het pächterche
ladder	ing ladders	völ ladders	het laddersche
ader	ing oar	völ oare	het öerche
vader	inne vadder	völ vaddere	het väddersche
voorvader	inne bestervadder	heen bestervaddere	het besterväddersche
stiefvader	inne thteefvadder	völ thteefvaddere	het thteefväddersche
blikslager	inne köffershläger	völ köffershläger	het köffershlägerche
jager	inne jäeger	völ jäeger	het jaeherche
schoenmaker	inne shoester	völ shoesterre	het shüsterche
blaker	inne tüter	völ tütere	het tücherche
hamer	inne hämer	völ hämer	het hämersche
kamer	ing kämer of hjimmer	heen kämerre	het kämerche
water	wasser	völ wasser	het wäessersche
pater	inne päter	heen päterre	het prätersche
herder	inne thieffer	völ thiefferre	het thiefferche
metser	inne müerer	völ müerer	het müerche
kelder	inne kelder	völ keldere	het keldersche
letter	ing letter	völ letterre	het letterche
beker	inne bækker	völ bækkerre	het bäckersche
veder (plume)	ing vāer	heen vāere	het vāersche
wever	inne wāerer waēver	völ wāeverre	het wāēversche
meester	inne meester	heen meesterre	het meesterche
schreeuwer	inne shrejer	völ shrejerre	het shreijersche
keizer	inne kēzer	heen kēzerre	het kēzersche
ridder	inne ridder	völ ridders	het riddersche
schipper	inne shipper	völ shipperre	het shippersche
vinger	inne vinger	völ vingers	het vingersche
bedrieger	inne bedrieger	heen bedrieger	het bedriegersche
schrijver	inne shriever	völ shriever	het shriēversche

het boek *"Een eeuw lang Limburgs"*, een uitgave van Tic en Veldeke.

V Dan volgen twee boeken waarvan de inhoud gebaseerd is op vragenlijsten die in de oorlog verloren zijn gegaan. Het eerste is van Winand Roukens: *"Wort- und Sachgeographie Südost-Niederlands und der umliegenden Gebiete"*, deel tekst en deel atlas, Nijmegen 1937. Het geeft onder andere resultaten van Bocholtz (J.J. Hensen, hoofd der school) en Simpelveld (P.J. Schepers, leraar m.o.).

Het bijzondere van het boek is dat het ook oude, niet meer in gebruik zijnde woorden behandelt: (n)ere, aat, voormond, joar of doopmoeder, meun, paat, eum, meun.

VI Het tweede boek is van Wilhelm Welter: *"Die Mundarten des Aachener Landes als Mittler zwischen Rhein und Maas"*, Bonn 1938. Bij de verkende plaatsen zijn telkens Bocholtz en Simpelveld, de zegslieden zijn onbekend. Het telt 42 taalkaartjes. Eerder verscheen van Welter: *"Die niederfränkischen Mundarten im Nordosten der Provinz Lüttich"*, 's-Gravenhage 1933. Met 45 taalkaartjes.

VII In 1962 verscheen de *"Dialectatlas van Belgisch-Limburg en Zuid Nederlands Limburg"*, deel 6 van de reeks Nederlandse dialectatlassen van Blancquaert. Er zijn twee delen: tekst en kaarten met alle informatie door de gevraagde inzenders gegeven. Voor Simpelveld waren de zegslieden Leo van Wersch, toen (in 1949) 46 jaar, ingenieur; H. van Wersch, 32 jaar, onderwijzer; Cornel Berger, 45 jaar, veehandelaar. Voor Bocholtz: Peter Voncken, toen 31 jaar, handelaar; en J. Pelt, 24 jaar, kantoorbediende.

Ook hier was de organisatie Vlaams: de eerste te vertalen zin was: als de kiekens een steekvogel zien, hebben ze schrik; in Simpelveld: este of went honder enge sjtoeësvoeëgel sint hantse floep of sunt se bang, in Bocholtz: wente honder ene sjtoeësvoeëgel zint zuntse bang, in Voerendaal: wente hinne ene sjpervet zieë zint se bang.

VIII Het WLD, *"Woordenboek van de Limburgse dialecten"*.

Het is een initiatief van prof. Weijnen, de eerste krachten achter het project waren P. Goossens en H. Cromptvoets.

Het WLD begon in 1983 te verschijnen. Het is begroot op 38 afleveringen, waarvan er nu 35 verschenen zijn. Het telt drie thema's:

I agrarische terminologie,

b.v.: deel I - 1 bemesten en ploegen, deel I - 3 weidebouw, deel I - 4 verbouw van graan- gewassen, deel I - 6 boerderij en bedrijfsge- bouwen, deel I - 9 het paard.

II niet-agrarische terminologie,

b.v. deel II - 5 mijnwerker, deel II - 7 kleermaker, naaister, deel II - 9 metselaar, timmerman, stucadoor, deel II - 12 timmer- man, meubelmaker, wagenmaker, kuiper.

III de algemene woordenschat,

b.v. deel III sectie 1 afl. 1 het menselijk li- chaam, III sectie 2 afl. 2 familie en sexualiteit, III sectie 2 afl. 1 de woning, III sectie 2 afl. 3 eten en drinken, III sectie 4 afl. 1 vogels, III sectie 4 afl. 2 overige dieren, III sectie 4 afl. 3 flora.

Het unieke van de verzameling is o.a. dat je b.v. in Het menselijk lichaam (III 1.1) en in sexualiteit (III 2.2) woorden tegenkomt die in geen ander woordenboek te vinden zijn. Bij bepaalde woorden hebben sommige zegslieden zelfs geweigerd te rapporteren, of hebben anoniem geantwoord zonder te zeggen voor welke plaats ze antwoordden.

Het jongste boek is *"Het Limburgs onder Napoleon"* van F. Bakker en J. Kruijssen, Gopher Utrecht 2007. Het bevat de Limburgse en Rijnlandse vertalingen van de parabel van de verloren zoon, geschreven in 1806 en 1807 op verzoek van de Franse regering aan alle gemeenten in het land in 1804, maar door lang niet alle gemeenten begrepen en opgevolgd. .

Een bijzonder mooi boek is *"Riek van klank"*, onder de redactie van Herman Cromptvoets. Uitgave van Veldeke, Sittard 2007.

Het is zeer rijk aan informatie.